

De Gouden Eeuw

Vier Auteurs

4 auteurs

- Bredero
- Vondel
- Huygens
- Hooft

GARBRANT ADRIAENSZ:
BREDERODE.

Gerbrand Adriaensz Brederoede Amst. te Dammer
is g. geboren int Jaer 1585, den 16.^{en} Maeyt,
g. gestorven den 23.^{en} Aug.^{ti} des Jaers 1618, op duer-
zuns g. Boortis, tuschen 9. en 10. uren s. Voormiddags.

A.M. de Jong

De dolle vaandrig
roman van Breëro's leven

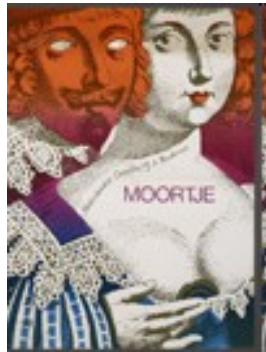

KLUCH
KLUCH

KLUCH VAN
DE KOE
G.A. Bredero

DE
KOE

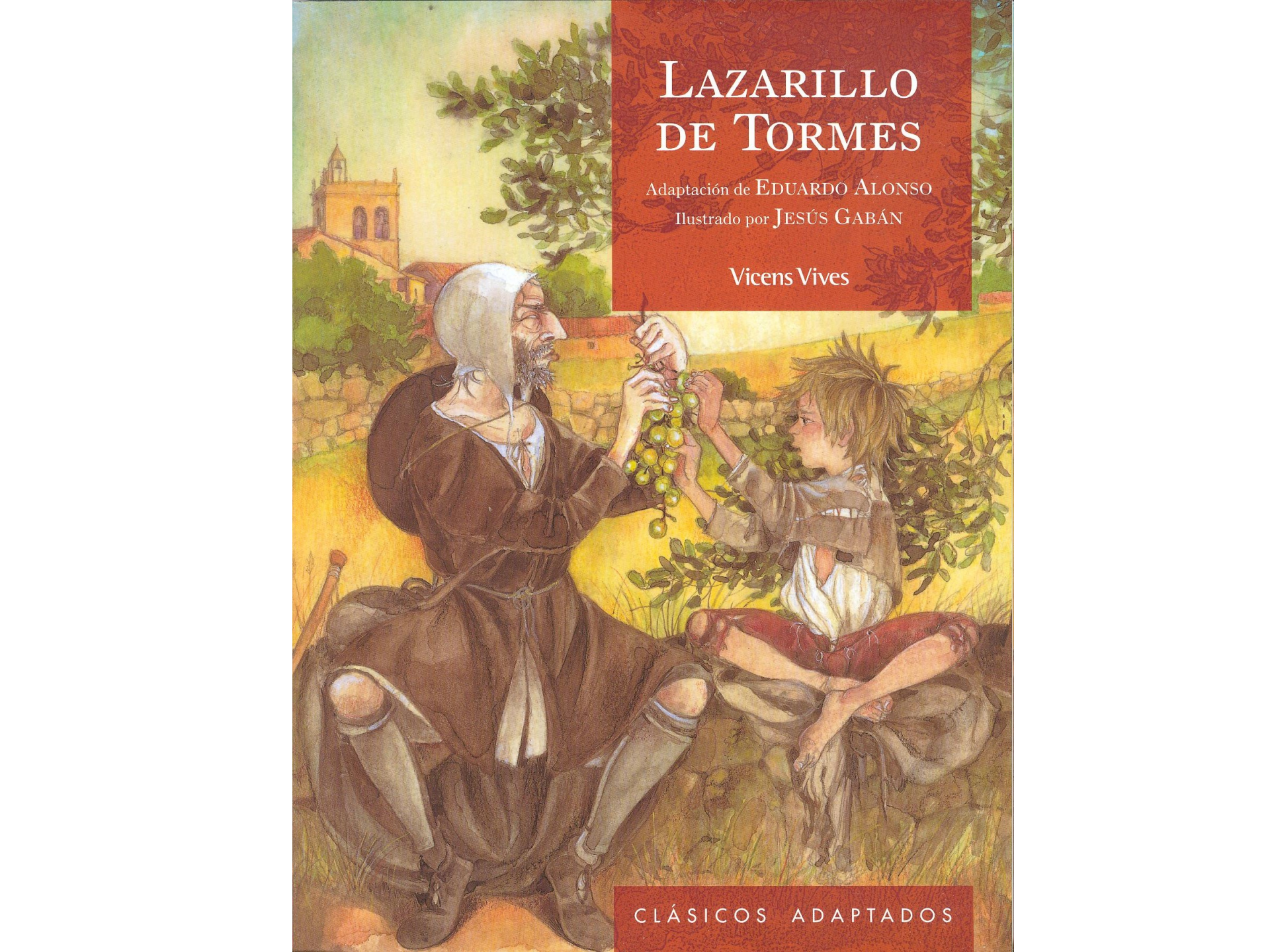
Deze marktscène is een intermezzo in Bredero's komedie *Moortje* (1615), een liefdesverhaal met een ingewikkelde plot. Ritsart, zoon van een welvarende koopman uit Amsterdam, is verliefd op Moy-aal, een hoerenmadam. Hij wil haar een negerlavijn, Moortje (letterlijk: zwartje), schenken. Maar hij krijgt concurrentie van Roemert, een opschepperige legerkapitein. Ook Roemert wil haar een meisje cadeau doen, Katryntje. Zij komt uit Den Haag en is door Roemert bevrijd uit handen van een slavenhandelaar. Roemerts knecht Kackerlack, met wie we inmiddels kennis hebben gemaakt, heeft Katryntje bij zich en zal haar naar Moy-aal brengen. Writsart, de broer van Ritsart, ziet ze lopen en wordt op slag verliefd op het meisje. Dit is het begin van een lange reeks verwikkelingen. De twee broers en Roemert zijn helemaal in de ban van hun verliefdheid en storten zich in allerlei dwaze avonturen.

<http://literatuurgeschiedenis.nl/lg/goudeneeuw/tekst/lgge094.html>

Mooy-aal en haar aanbidders

An illustration in a soft, painterly style. On the left, a man with a white beard and hair, wearing a brown robe and a white hood, sits on the ground. He is holding a bunch of green grapes. On the right, a young boy with spiky hair, wearing a brown tunic and red shorts, sits on the ground, looking at the grapes. The background shows a stone wall, a church with a bell tower, and green foliage. The scene is set in a rural, sunlit environment.

LAZARILLO DE TORMES

Adaptación de EDUARDO ALONSO

Ilustrado por JESÚS GABÁN

Vicens Vives

CLÁSICOS ADAPTADOS

Amadis de Gaula.

Los quatro libros de
Amadis de gaula nue
uamente impressos
y hystoriados.

1533

PAUPERO-CALIXTO

695159

Boertigh, Amoreus, en Aendachtigh

Groot Lied-boeck

V A N

G. A. BREDERODE,
AMSTELDAMMER

Verçierd

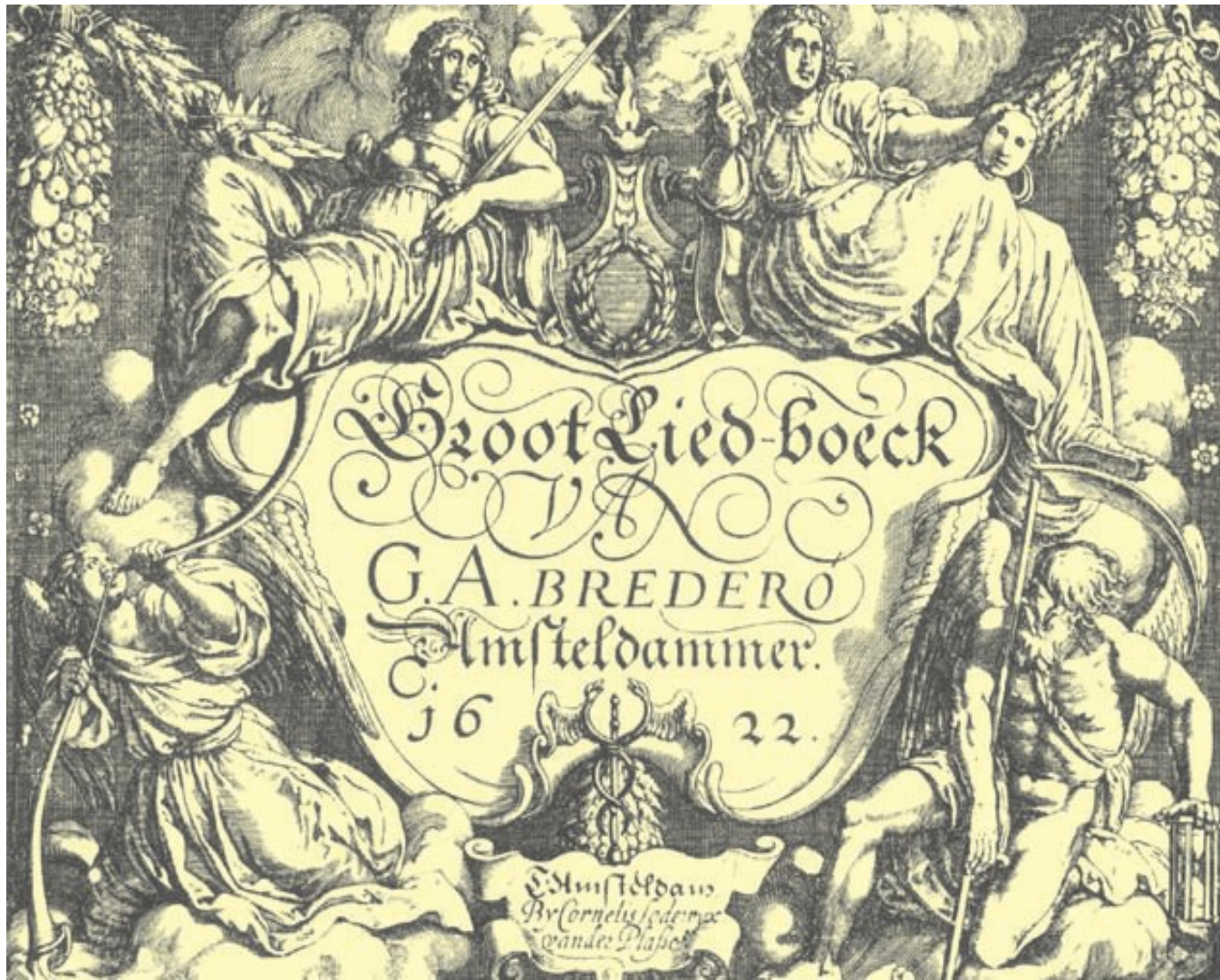
Met vele Klinckers, oock Bruyds-lof en Klaeg-

Dichten. Door-mengeld met Sin-rijcke Beelteniffen. Alles tot
vermaeck en nut der Ieughet, Sampt allen
Lievers der Rijn-konst.

i' AMSTELREDAM,

Voor Cornelis Lodowijcksz: vander Plasse, Boeck-verkooper, wonende op den
boeck vande Beurs, in d'Italiaensche Bybel. 1622.

Met Privilegie voor ses Iaren.

Groot Lied-boeck

G.A. BREDERO

Amsteldammer.

16

22.

Amsteldans
By Cornelis Jodocus
vander Plafet

Het Antwerps liedboek

In 1544 kwam in Antwerpen *Een schoon liederkens boek* uit, meestal het *Antwerps liedboek* genoemd. Drukker-uitgever Jan Roulans had maar liefst 221 oude en nieuwe liedjes uitgezocht, die in twee of drie kolommen over de dichtbedrukte pagina's stonden. Het boek was niet zo heel goedkoop, maar het bood wel een prachtige verzameling van soldatenliedjes, ruitierliedjes, drinkliedjes en dageraadliedjes (een soort liefdesliedjes). Veel liederen uit het *Antwerps liedboek*, dat geen notenbalken bevat, zijn gebruikt voor geestelijke (religieuze) en wereldlijke (niet religieuze) **contrafacten**.

Bredero's Groot liedboek

Het *Boertig, amoureuus en aandachtig groot liedboek* van de Amsterdammer Gerbrand Adriaanszoon Bredero was een luxueus boek van groot formaat. De liederenverzameling verscheen in 1622, toen Bredero al vier jaar dood was. Dit *Groot liedboek* bevatte ongeveer 200 liederen, in drie afdelingen: de boertige (komische verhaaltjes over gewone, wat domme mensen), de amoureuze (over de liefde), en de aandachtige (ernstige, vaak godsdienstige) liederen. Uitgever Cornelis Lodewijkszoon van der Plasse mikte op een brede verkoop onder verschillende leeftijdsgroepen.

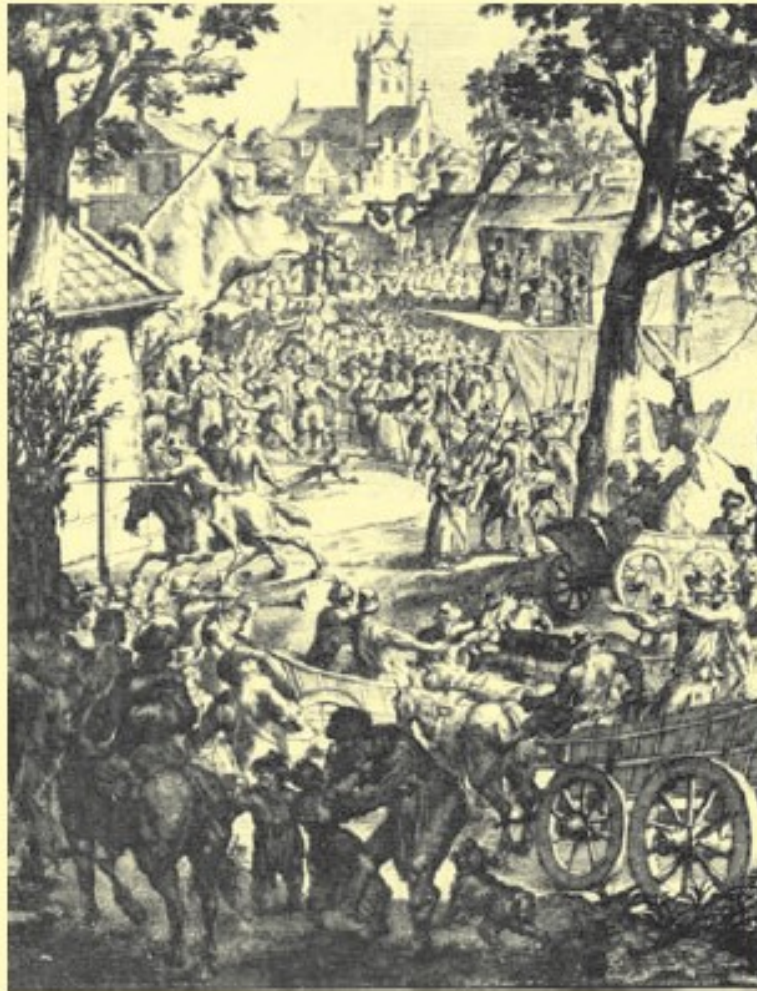
19 Een dronkemansruzie

Het volgende lied komt uit de *boertige* afdeling van het *Groot liedboek* (1622) van Gerbrand Adriaanszoon Bredero (1585-1618). De boertige liedjes gaan over gewone, niet zo snuggere mensen, die door hun dommige gedrag in lastige situaties verzeild raken. Bredero rekent erop dat de lezer slimmer is. Om te verduidelijken dat de hoofdpersonen tot een andere bevolkingslaag horen dan de lezer geeft Bredero ze volkse, vaak karikaturale, namen en laat hij ze ook dialect spreken. Verder voegt hij nogal eens een verteller in, die waarschuwt voor riskant gedrag.

In *Boerengezelschap* treden twee groepen plattelandsjongeren op. Ze gaan flink stappen en dat draait op ellende uit. De jongens worden dronken en verliezen hun zelfbeheersing. De vrolijke stemming slaat om in een knokpartij, met dodelijke afloop.

Bredero heeft hier oude rituelen verwerkt. Zo was het heel gebruikelijk dat

Gansrijden op de kermis.

plattelandsjongeren in herbergen samenkwamen om te **labbayen**, te drinken en te dansen. Dat zoiets vaak uitliep op vechtpartijen hoorde erbij, al was het niet de bedoeling elkaar te doden. De littekens van die gevechten golden als onderscheidingen.

Ook de jaarlijkse **kermis** werd uitbundig gevierd en leidde tot plichtsverzuim op het werk; daarom verordonneerde de Spaanse bezetter dat het per stad of dorp niet langer dan één dag mocht duren. Op de kermis werden allerlei wedstrijden georganiseerd, zoals ringsteken, boogschieten en **gansrijden** of **ganstrekken**. Hierbij werd een levende gans aan een touw tussen twee bomen gehangen, met de kop naar beneden. De hals was ingesmeerd met zeep of vet. De spelers reden er onderdoor en probeerden de kop eraf te rukken. Hoe meer het dier spartelde en schreeuwde, hoe groter de pret.

cd-19

G.A. Bredero, *Boerengezelschap*

Stemme: 't Waren twee gebroeders stout

1*

Arend Pieter Gijsen, mit Mieuwes, Jaap en Leen,
en Klaassie, en Kloentje, die trokken t'samen
heen,

naar 't darp van Vinkeveen,
wängt ouwe Frangs, die gaf z'n gangs,
die worde of ereên.

5

Boerengezelschap

Melodie: 't Waren twee gebroeders stout

Arend Pieter Gijsen, Meeuwes, Jaap en Leen,
en Klaasje, en Kloentje, die gingen met z'n allen
naar het dorp Vinkeveen,
want oude Frans gaf zijn gans
om die eraf te rijden.

II*

Arend Pieter Gijsen die was zo rein in 't bruin,
z'n 'oed met bloemfluwiel die zat hem vrij wat
kuin,

wat skeefjes en wat skuin,
zodat ze bloot, ternauwernood
stongd hallif op z'n kruin.

Arend Pieter Gijsen was in z'n prachtige donkere pak,
zijn hoed van gebloemd fluweel stond hem nogal par-
mantig,

maar wel een beetje scheef en schuin,
zodat die maar nauwelijks
half op zijn kop stond.

10

= fluweel

Parmantig = deftig en trots

III*

Maar Mieuwes, en Leentje, en Japie, Klaas en
Kloen

die waren 'eklied nog op het ouwd fitsoen:
in 't rood, in 't wit, in 't groen,
in 't grijs, in 't grauw, in 't paars, in 't blauw,
gelijk de 'uislui doen.

Maar Meeuwes, en Leentje, en Jaapje, Klaas en Kloen
liepen er ouderwets bij:

ze waren in het rood, het wit, het groen,
het grijs, het zwart, het paars en het blauw,
zoals de boeren gewend zijn.

IV*

As nou dit vollikje te Vinkeveen ankwam,
daar vongden ze Keesje, en Teunis, en Jan
Skram,
en Dirk van Diemerdam,
mit Sijmen Sloot, en Jan de Dood,
mit Thijs, en Barend Bam.

Toen nu dit troepje in Vinkeveen aankwam,
zag het daar Keesje, Teunis, en Jan Schram,
en Dirk van Diemerdam,
met Sijmen Sloot en Jan de Dood,
met Thijs en Barend Bam.

V*

De meissies van de Vecht, en van de Vinkebuurt
die 'adden heur tuigje te wongderlijk 'eskuurd,
o, ze waren zo 'eguurd,
maar, denkt iens: Fie, had lange Sie
25 'eur ongerriem 'ehuurd!

De meisjes van de Vecht, en van de Vinkebuurt
hadden hun gereedschap haarfijn opgepoetst,
o, ze liepen vreselijk te pronken,
maar, stel je voor: Fie had
de gordelriem van lange Sie geleend!

Een zeventiende-eeuwse onderriem. In plaats van een tasje hadden meisjes een gordelriem (*onderriem* genoemd), waaraan hun geldbeursje en opmaakspullen hingen.

Pronken = zich opvallend opgeschikt in het openbaar vertonen

VI*

Zij gingen in 't selschip: daar worde zo 'es
krangst,
'edronken, 'ezongen, 'edreumeld en 'edangst,

Ze gingen naar de gelagkamer: er werd stevig ge-
schrans, geschranst,
gedronken, gezongen, geroepen en gedanst,

30

'edobbeld en 'ekangst.
Men riep om wijn, het most zo zijn,
elk boerman was 'n langst.

gedobbeld en gegokt.
Men riep om wijn, het kon er vanaf,
iedere boer was een grote meneer.

Schransen = veel en gulzig eten

1 Gm F Gm F Gm a^b

A - rund Pie - ter Gij - sen, met Mieu - wen, Jaap en Leen, en

5 a^b F a^b F a^b F a^b F

Klaas - je, en Kloo - se, die trok - ken tha - men heen, naar't

9 a^b C F a^b F a^b F a^b Dm

dorp van Vin - ke - veen, want ou - we Prangs, die

13 Gm C F a^b Gm D G

gaf z'n gans, die wer - de of e - nen.

arr. L.P. Grijp

Prent bij Bredero, Boerengezelschap.

VII*

Maar Mieuwes en Trijntje, die zoete slechte slooi,
die liepen met malkander uit 't 'uis in 't hooi,
met zulk 'eflikkeflooi,
en zulk 'ewroet, och 't was zo zoet,
mij docht, het was zo mooi!

Maar Meeuwes en Trijntje, dat lieve, domme sukkeltje,
die liepen samen de kroeg uit naar de hooiberg,
met veel geflikflooi,
en veel gestreel, och het was zo fijn,
het leek mij zo heerlijk!

35

hooiberg

Flikflooiën = vrijen

VIII*

Aalwerige Arend, die trok het ierste mes,
teuge Piete Krankhoofd, en Korzelige Kes,
maar Brangd van Kalenes,
die nam een greep, hij kreeg een keep,
mit nog een boer vijf zes.

Driftige Arend trok het eerst zijn mes
tegen Pietje Krankhoofd, en Korzelige Kes.
Maar Brand van Kalenes
pakte een mestvork; hij kreeg een jaap,
en nog vijf of zes andere boeren ook.

40

Veenpuiten! Veenpuit betekent: kikker uit het veen. Een scheldwoord voor Vinkeveners.

mestvork

Jaap = diepe snijwond

IX*

De meissies die liepen, en lieten dat geskil,
kangen noch kandelaars, noch niet en stong er
stil,

maar Kloens die stak, en hil
zo dapper uit, dat een veenpuit
daar dood ter aarde vil.

De meisjes renden weg en meden de vechtpartij,
kannen, kandelaars, niets bleef nog staan,
maar Kloens stak en haalde
zo fel uit, dat een Veense kikker
daar dood neerviel.

45

= kandelaar

X*

Sijmen nam de rooster, de bezem en de tang
en wurrep ze Ebbert, en Krelus veur de wang,
het goedje ging z'n gang,
hetzij deur 't glas, of waar 't dan was,
mijn blijven was niet lang.

Sijmen greep het haardrooster, de bezem en de tang
en gooide die Ebbert en Krelis naar de kop,
de kerels sloegen erop los,
het glas ging eraan en nog veel meer,
ik maakte dat ik wegwam.

50

haardrooster

bezem

tang

XI*

Gij heren, gij burgers, vroom en welgemoed,
mijdt der boeren feesten, zij zijn zelden zo zoet
of 't kost iemand zijn bloed.

En drinkt met mijn een roemer wijn,
dat is jou wel zo goed.

55

Heren en burgers, deugdzaam en verstandig,
ga niet naar boerenfeesten, die zijn vaak niet leuk
en kosten meestal iemand de kop.

Drink liever met mij een goed glas wijn,
dat is wel zo plezierig voor u.

16 Ongelijke liefde

Ook de liefde kon een bron van spot zijn, zoals wanneer een oude man een jonge vrouw probeerde te versieren, of een oude vrouw een jonge man. Grote leeftijdsverschillen vond men vroeger ongepast en ongewenst. Er kon geen evenwichtig en voorspoedig huwelijk uit voortkomen. Alleen 'soort bij soort' leverde een goed huwelijk op, waarbij men trouwens niet alleen aan gelijke leeftijden, maar ook aan gelijke afkomst en godsdienst dacht. In een tweeluik laat de zeventiende-eeuwse dichter Gerbrand Adriaanszoon Bredero (1585-1618) zien dat verliefde oudjes geen succes weten te boeken bij jongeren, hoewel die zelf ook op zoek zijn naar een geliefde. Hier volgt het een van die twee liedjes. De oude man heet Lammert (L), de vrouw Jannetje (J).

Op deze vroeg zeventiende-eeuwse gravure, die Jan Saenredam vervaardigde naar een voorbeeld van Hendrik Goltzius, probeert een oude man een jonge vrouw te verleiden met zijn geld.

Oude vrouw probeert een jonge man te verleiden; pendantgravure van de vorige afbeelding. Ook hier nam Jan Saenredam een prent van Hendrik Goltzius als voorbeeld.

cd-16 G.A. Bredero, *Een oud bestevaartje met een jong meisje*
Stem: Potshonderdduizendslapperment, etc.
I*

L O Jannetje, mijn zoete bek,
ei lieve, blijf wat staan.

J Wat schort je? Zeg 't, jij ouwe gek,
ik raad je, laat me gaan.

5L Al 't geld dat gij hier leggen ziet,
dat is voor u al ree.

J Weg, kaalkop, ik en zoek u niet.

LJ Wat jij zoekt, zoek ik mee.

Een oud opaatje met een jonge vrouw
Melodie: Potverdriedubbeltjes

O Janneke, mijn lieve meid,
blijf eens even staan.

Wat mankeert je, zeg 'ns, ouwe gek,
laat me met rust, ik waarschuw je.

Al het geld dat je hier ziet liggen,
het is allemaal voor jou.

Weg kale, jou moet ik niet.

Wat jij zoekt, zoek ik ook.

= kaal

III*

L Och kindje, geef je mij een zoen,
ik geef je al dit geld.

J Dat zal ik wel een jonger doen,
20 al gaf hij niet een speld!

L Geloof lief, dat ik u verzoek
ter ere en ter ee.

J Weg, weg, weg, Hansje Hangebroek!

LJ Wat jij zoekt, zoek ik mee.

...

Kindje, geef me 'ns een zoen,
dan krijg je al dit geld.

Ik zoen er liever een die jonger is,
al gaf hij me geen cent!

Echt waar, schatje, geloof me,
ik wil in alle eer en deugd met je trouwen.

Ga weg, weg, weg, jij lulhannes!

Wat jij zoekt, zoek ik ook.

VI*

L Mijn dochter, laat deez' melkmuil
en neemt een deftig man.

J Och nam ik zulk een ouwe uil,
wat raad ging mij dan an?

45 'k Zou immers bij uw levend lijf,
(waar vindt men meerder wee?)
uw maagd zijn en uw weeuw, jouw wijf.

Liefje, laat die melkmuil toch links liggen
en neem een ervaren man.

Als ik zo'n ouwe knar nam,
wat zou ik dan moeten beginnen?

Bij jouw lijf zou ik als je vrouw
(is er iets ellendigers voorstelbaar?)
immers maagd en weduwe tegelijk zijn.

LJ Wat jij zoekt, zoek ik mee.

Wat jij zoekt, zoek ik ook.

12 Verliefd en onrustig

Het volgende lied van Gerbrand Adriaanszoon Bredero (1585-1618) komt uit *De grote bron der minne*, de afdeling met liefdesgedichten uit Bredero's *Groot liedboek*. Dit was een luxueuze liedbundel, bestemd voor koopkrachtige inwoners van de Nederlandse **Republiek**, waarbij ook nadrukkelijk aan jongeren gedacht werd.

Bredero dichtte vaak over de liefde, maar dat betekent niet dat hij alles zelf heeft meegemaakt en evenmin dat hij uitdrukking wilde geven aan persoonlijke ervaringen en gevoelens. Dit gold trouwens voor de meeste schrijvers van Bredero's tijd. De liederen en gedichten moesten over algemeen menselijke ervaringen gaan en zo iets leerzaams bieden. In het geval van liefdesliedjes viel bijvoorbeeld te leren hoezeer mensen uit hun evenwicht kunnen raken als zij verliefd zijn, of hoe zij zich tegen de gevaren van de liefde kunnen wapenen.

Maar de **lering** diende samen te gaan met **vermaak** en met het oog op die vermaakfunctie speelt Bredero met een eeuwenoud **motief**: de klagende minnaar die voor een gesloten deur staat. Bij Bredero dwaalt hij onrustig door de stad.

12 Verliefd en onrustig

Het volgende lied van Gerbrand Adriaanszoon Bredero (1585-1618) komt uit *De grote bron der minne*, de afdeling met liefdesgedichten uit Bredero's *Groot liedboek*. Dit was een luxueuze liedbundel, bestemd voor koopkrachtige inwoners van de Nederlandse **Republiek**, waarbij ook nadrukkelijk aan jongeren gedacht werd.

Bredero dichtte vaak over de liefde, maar dat betekent niet dat hij alles zelf heeft meegemaakt en evenmin dat hij uitdrukking wilde geven aan persoonlijke ervaringen en gevoelens. Dit gold trouwens voor de meeste schrijvers van Bredero's tijd. De liederen en gedichten moesten over algemeen menselijke ervaringen gaan en zo iets leerzaams bieden. In het geval van liefdesliedjes viel bijvoorbeeld te leren hoezeer mensen uit hun evenwicht kunnen raken als zij verliefd zijn, of hoe zij zich tegen de gevaren van de liefde kunnen wapenen.

Maar de **lering** diende samen te gaan met **vermaak** en met het oog op die vermaakfunctie speelt Bredero met een eeuwenoud **motief**: de klagende minnaar die voor een gesloten deur staat. Bij Bredero dwaalt hij onrustig door de stad.

cd-12

G.A. Bredero, *Liedeke*

's Nachts rusten meest de dieren

Op de wijze: Wellustige jongelingen

|*

's Nachts rusten meest de dieren,
ook mensen, goed en kwaad,
en mijn lief goedertieren
is in een stille staat.

5 Maar ik moet eenzaam zwieren,
en kruisen hier de straat.

Liedje

's Nachts slapen de dieren meestal

Melodie: Vrolijke jongelingen

's Nachts slapen de dieren meestal,
en de mensen, goed en kwaad,
en ook mijn tedere liefste
ligt te slapen.

Maar ik moet eenzaam zwerven,
doorkruisen straat na straat.

II*

Ik zie het zwerk drijven,
ik zie de klare maan,
ik zie dat ik moet blijven
alleen mistroostig staan.
Ach lief, wil mij gerijven
met troostelijk vermaan.

10

Ik zie de wolken drijven,
ik zie de heldere maan,
ik zie dat ik alleen en
verdrietig moet blijven.
Ach lief, doe mij een plezier
door mij te troosten.

VII*

Adieu, prinsesje jeugdelijk,
mijn vrouw van mijn gemoed,
adieu, en droom geneugelijk
en slaap gerust en zoet,
Ach, 't is mij zo onmeugelijk,
te rusten als gij doet.

Adieu, jeugdig prinsesje,
meesteres van mijn hart,
adieu, en droom prettig,
slaap maar gerust en zoet.
Voor mij is het onmogelijk
te rusten zoals jij doet.

cd-9

G.A. Bredero, *Geestig Lied*

Stem: Ik schouw de wereld aan

|*

Wat dat de wereld is,
dat weet ik al te wis,
(Godbetert!) door 't verzoeken.

5

Want ik heb daar verkeerd
en meer van haar geleerd
als van de beste boeken.

Vroom lied

Melodie: Ik bekijk de wereld

Wat de wereld waard is,
dat weet ik maar al te goed,
(o schande!) door de ondervinding.

Want ik ben daar geweest
en heb er meer van geleerd
dan van de beste boeken.

Vroom = godsdienstig

IV*

20

Een hoofd vol wind en wijn,
een hart vol zuchts en pijn,
een lichaam gans vol kwalen
heeft Venus en de kroes
of zelfs de leide droes

Een kop vol flauwekul en wijn,
een hart vol ziekte en pijn,
een lijf met allerlei kwalen
hebben seks en drank
of de baarljke duivel zelf

mij dikwijls doen behalen.

mij dikwijls bezorgd.

Flauwekul = onzin

VI*

Hoe streng breekt mij dit op:
mijn kruifde krulde kop
die brengt mij voor de jaren
- in mijn tijds lente voort -
op 't zwart en 't zwetig zwaard
veel grijze, grauwe haren.

Hoe vreselijk breekt mij dit op:
mijn kroezige krullenkop
telt voortijdig
- nog in de bloei van mijn leven -
op de zwartbehaarde, bezwete hoofdhuid
veel grijze, grauwe haren.

35

kroeshaar

Grauw = donkergrijs

X*

Al 't gene dat de liên
ter wereld mogen zien,
of immermeer verwerven,
en wens ik niet zozeer
als zalig in de Heer
te leven en te sterven.

Al wat voor de mensen
op de wereld zichtbaar
of verkrijgbaar is,
begeer ik niet zozeer
als vredig in de Heer
te leven en te sterven.

X*

60

Al 't gene dat de liên
ter wereld mogen zien,
of immermeer verwerven,
en wens ik niet zozeer
als zalig in de Heer
te leven en te sterven.

Al wat voor de mensen
op de wereld zichtbaar
of verkrijgbaar is,
begeer ik niet zozeer
als vredig in de Heer
te leven en te sterven.

Begeren = verlangen iets te bezitten

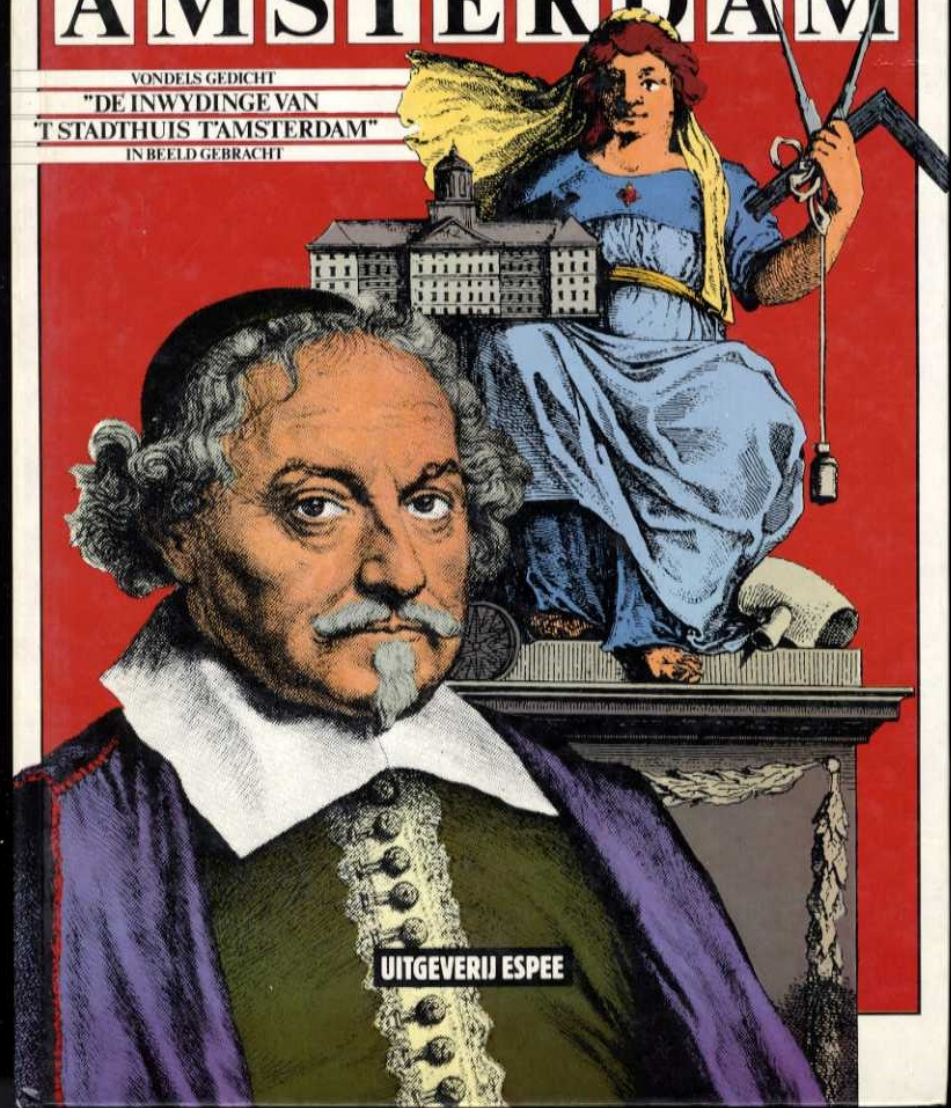
Vondel
De prins der dichters

*„De natuur baart de
dichter, de kunst
voedt hem op“*

VONDEL EN AMSTERDAM

VONDELS GEDICHT
"DE INWYDINGE VAN
'T STADTHUIS 'TAMSTERDAM"
IN BEELD GEBRACHT

Vondel en zijn kinderen

Kinder-lyck

Constantijntje, 't zalig kijntje,
cherubijntje, van omhoog
d' ijdelheden hier beneden
uitlacht met een lodderoog.

Moeder, zeit hij, waarom schreit gij,
waarom greit gij op mijn lijk?
Boven leef ik, boven zweef ik,
engeltje van 't hemelrijk.

*met een lodderoog naar iets kijken
op een afstandelijk-ironische manier*

Vondel en zijn kinderen

Uitvaart van mijn dochterken

De felle Doot, die nu geen wit magh zien,
(...)

Zy zit om hoogh, en mickt met haren schicht
op het onnozel wicht,
en lacht, wanneer, in 't scheien,
de droeve moeders schreien.

Zy zagh' er een, dat, wuft en onbestuurt,
de vreught was van de buurt,
en, vlugh te voet, in 't slingertouwtje sprong;
of zoet Fiane zong (...)

Vondel en politiek

(...) Johan van Oldenbarnevelt, Vader des
Vaderlants

(...)

toen hij voor 't bloedig zwaard moest
knielen,

veroordeeld als een Seneca

door Nero's haat en ongena,

tot droefenis der braafste zielen.

Vondel en drama

Het drama had Vondels speciale belangstelling. Hij schreef veel tragedies, of, in het zeventiende-eeuws: treurspelen. Hij schreef er maar liefst 26 en vertaalde er nog eens 8. Het beroemdst werden *Gysbreght van Aemstel* en twee stukken over bijbelse verhalen: *Lucifer* (1653) en *Jeptha* (1659). *Lucifer* werd na twee opvoeringen verboden. Het verhaal over de opstandige engelen die God aanvielen speelde in de hemel en dat vond de calvinistische kerkenraad ontoelaatbaar. *Jeptha*, over de oudtestamentische rechter die zijn dochter doodde om zijn belofte aan God te houden, vond Vondel zelf zijn beste drama. Dat veel mensen zijn werk moeilijk en saai vonden, kon hem niet zoveel schelen. Het ideaal van een grootse literatuur ging voor hem boven gemakkelijke leesbaarheid.

Vondel en religie

Het drama had Vondels speciale belangstelling. Hij schreef veel tragedies, of, in het zeventiende-eeuws: treurspelen. Hij schreef er maar liefst 26 en vertaalde er nog eens 8. Het beroemdst werden *Gysbreght van Aemstel* en twee stukken over bijbelse verhalen: *Lucifer* (1653) en *Jeptha* (1659). *Lucifer* werd na twee opvoeringen verboden. Het verhaal over de opstandige engelen die God aanvielen speelde in de hemel en dat vond de calvinistische kerkenraad ontoelaatbaar. *Jeptha*, over de oudtestamentische rechter die zijn dochter doodde om zijn belofte aan God te houden, vond Vondel zelf zijn beste drama. Dat veel mensen zijn werk moeilijk en saai vonden, kon hem niet zoveel schelen. Het ideaal van een grootse literatuur ging voor hem boven gemakkelijke leesbaarheid.

20 De symboliek van de kerstnacht

O kerstnacht, schoner dan de dagen is een beroemd zeventiende-eeuws kerstlied. Het komt uit de tragedie *Gijsbrecht van Amstel* (1637) van Joost van den Vondel (1587-1679). Dat toneelstuk gaat over de verwoesting van Amsterdam op kerstavond 1304: terwijl iedereen denkt dat de vijand is weggetrokken, komt die heimelijk weer binnen en steekt de stad in brand. Het lied wordt gezongen door de Rei van

---

Rei =
koor in een 17e-eeuws toneelstuk

Klarissen, een groep katholieke nonnen. Zij vermoeden nog niets van het naderende onheil en verwachten dat de kerstnacht deze keer weer een echte nacht van verlossing zal zijn, net zoals toen Christus in Bethlehem geboren werd.

Destijds duurde de vrede niet lang. **Herodes**, de koning van Judea met aspiraties op het leiderschap over alle joden, liet alle kinderen onder de twee jaar uit Bethlehem en omstreken vermoorden toen enkele wijze mannen (later **de drie koningen** genoemd) hem meldden dat daar een kind geboren was dat koning van de joden zou worden. Vondel verwerkt de wandaden van Herodes' soldaten in zijn tekst en laat bovendien de geest van **Rachel**, een van de oermoeders van het joodse volk, uit haar graf aan de weg naar Bethlehem stijgen en rouwend ronddwalen.

Rachel

Rachel was de wonderschone vrouw van Jacob, die met haar man vanuit Mesopotamië naar **Kanaän** vluchtte, het door God aan de joden **beloofde land**. Na lange onvruchtbaarheid baarde zij Jozef, een van de twaalf stamvaders van het volk Israël. Bij de geboorte van haar tweede kind, Benjamin, stierf ze. Ze werd begraven aan de weg naar Bethlehem.

De kindermoord in Bethlehem. Pieter Bruegel heeft op dit schilderij uit 1567-1568 de gebeurtenissen verplaatst naar een Vlaams dorpje uit zijn eigen tijd.

cd-20

J. van den Vondel, *O kerstmacht, schoner dan de dagen*

|*

O kerstmacht, schoner dan de dagen,
hoe kan Herodes 't licht verdragen
dat in uw duisternisse blinkt
en wordt gevierd en aangebeden?

5 Zijn hoogmoed luistert naar geen reden,
hoe schel die in zijn oren klinkt.

O kerstmacht, schitterender dan de dagen

O kerstmacht, schitterender dan de dagen,
hoe kan Herodes het licht verdragen
dat in uw duisternis blinkt
en dat vereerd en aanbeden wordt?
Zijn trots luistert niet naar de waarheid,
hoe helder die ook in zijn oren klinkt.

11*

Hij poogt d'Onnoz'le te vernielen
door 't moorden van onnoz'le zielen,
en wekt een stad- en landgeschrei,
in Bethlehem en op de akker,
en maakt de geest van Rachel wakker,
die waren gaat door beemd en wei,

Herodes probeert de Onschuldige te vernietigen
door onschuldige kinderen uit te moorden,
en hij veroorzaakt gejammer in stad en land,
in Bethlehem en zijn omgeving,
en hij stoort Rachels geest,
die gaat zwerven door velden en weiden,

10

VIII*

45

Bedrukte Rachel, schort dit waren:
uw kinders sterven martelaren,
en eerstelingen van het zaad,
dat uit uw bloed begint te groeien
en heerlijk tot Gods eer zal bloeien,
en door geen wreedheid en vergaat.

Bedroefde Rachel, stop met zwerven:
uw kinderen sterven als martelaren
en als eerste voortbrengselen van het gewas,
dat uit uw bloed begint op te komen
en prachtig zal bloeien tot Gods eer,
en dat door geen enkele wandaad kan vergaan.

Met *Gijsbrecht van Amstel* zou op tweede kerstdag 1637 in Amsterdam een nieuw theater – de **Schouwburg** genaamd – geopend worden. Het verhaal van Gijsbrecht speelde zich af in het begin van de veertiende eeuw, toen Amsterdam nog een **katholiek** dorp was. Sinds 1578 was de stad echter officieel gereformeerd en toen de **calvinistische** predikanten er in het najaar van 1637 lucht van kregen dat Vondel een katholiek spel zou laten opvoeren, protesteerden ze bij het stadsbestuur. Vondel moest een aantal katholieke scènes schrappen. Om onrust tijdens de kerstdagen te voorkomen, werd de première uitgesteld tot 3 januari 1638.

Het toneel van de Amsterdamse Schouwburg uit 1637. Gravure van Salomon Savery.

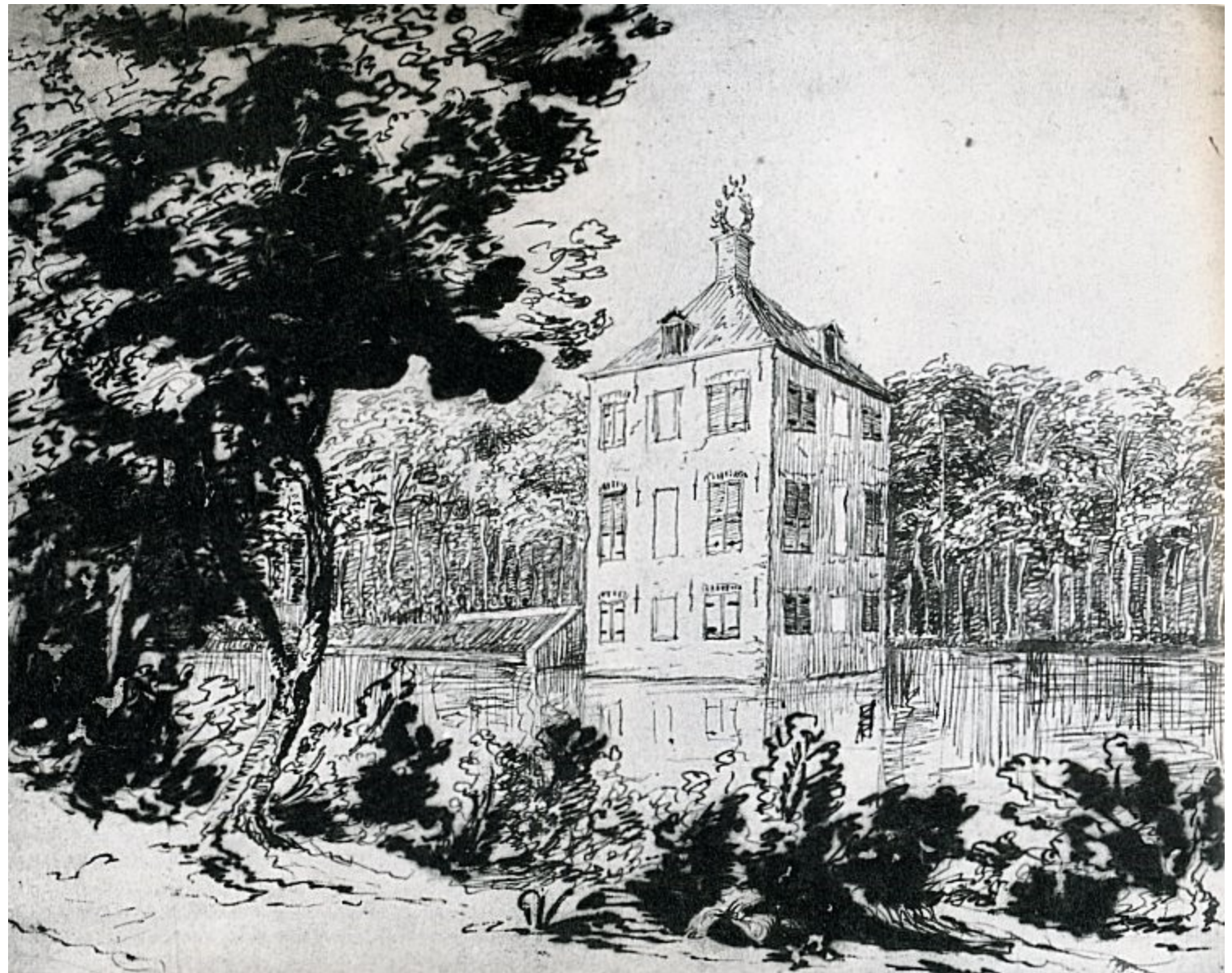

Het stuk had een enorm succes: het werd in twee maanden dertien keer gespeeld. Vanaf 1641 voerde men de *Gijsbrecht* bijna elk jaar rond de jaarwisseling op; deze traditie duurde tot 1968. Ook *O kerstnacht schoner dan de dagen* was populair. De melodie, die mogelijk in 1637 speciaal voor deze gelegenheid door Cornelis Padbrué gecomponeerd werd, staat boven heel wat zeventiende-eeuwse gedichten. Het lied inspireerde dus tot allerlei **contrafaceten**.

Constantijn Huygens

Hofwijck

Op Hofwijck slaap ik maar, en droom
van alle dingen,
op Hoofse en Haagse na: die weet
ik te verdringen
met al wat Hofwijcks is, en tong,
neus, oog en oor
vermaak bestellen kan. Ik proef, ik
ruik, ik hoor,
ik zie met de ogen op, als mensen
doen die waken,
maar 't gaat gelijk men slaapt, en
allerhande zaken
zijn hart ontmoeten laat, bij
zorgeloos geval.
Drie halve dagen duurt dat slapen,
en dat 's al.

Op Hofwijck doe ik niets dan slapen
en over alles dromen,
behalve over dingen van het Hof en
Den Haag, die kan ik verdringen
met al het Hofwijckse vermaak dat
tong, neus, oog of oor
kan brengen.

Ik proef, ik ruik, ik hoor,
ik heb mijn ogen open, zoals
wakkere mensen doen,
maar toch lijkt het alsof ze slapen en
allerlei zaken op zich af laten
komen, zonder zorgen en
toevallig.

Drie halve dagen duurt dat slapen en
dat is het dan.

Hofwijck

Van daar begin ik mij te manen door
mijzelve
dat mij te passen staat op 't
woelend uur van elven
en waken heel de week, in de
ongerustigheid
van allemans gekwel om allemans
bescheid,
in stormen van geschil, in (erger)
zoele winden

(...)

Daarna begin ik mezelf aan te sporen
dat ik me moet voorbereiden op
het drukke tijdstip van elf uur
en dan heel de week scherp moet
blijven, in alle drukte
van het gezeur van mensen over
de verhalen van anderen,
van woedende
meningsverschillen, van (nog
erger) broeierige praatjes

Hofwijck

Van daar begin ik mij te manen door
mijzelve
dat mij te passen staat op 't
woelend uur van elven
en waken heel de week, in de
ongerustigheid
van allemans gekwel om allemans
bescheid,
in stormen van geschil, in (erger)
zoele winden

(...)

Daarna begin ik mezelf aan te sporen
dat ik me moet voorbereiden op
het drukke tijdstip van elf uur
en dan heel de week scherp moet
blijven, in alle drukte
van het gezeur van mensen over
de verhalen van anderen,
van woedende
meningsverschillen, van (nog
erger) broeierige praatjes

Hofwijck

Bemide Zaterdag, zijt gij nog ver van
komen?

Spoed toch en help mij weer aan
Hofwijcks zoeter dromen.

Kom, paarden voor de koets, 'k
voel dat ik u genaak,
en Haag, goenacht; ik geeuw,
maar van Hofwijckse vaak.

Geliefde zaterdag, duurt het nog lang
voor je komt?

Schiet alsjeblieft op en breng mij
weer die fijne Hofwijckse dromen.

Kom, paarden voor de koets.
Hofwijck, ik voel dat ik dichterbij u
kom,
En, Den Haag, goedenacht, ik
geeuw van Hofwijckse slaap.

Sterre

DOODSVERLANGEN.

OP DE DOOD VAN STERRE

*Droom ik en is het nacht, of is mijn ster verdwenen
Ik waak, 't is overdag en ik zie mijn Sterre niet.
Oh hemel, die mij het aanzien van haar verbiedt,
Spreek mensentaal en zeg waar is mijn Sterre henen.*

*De hemel antwoordt, als ik kreun, zo ik wil menen,
En zegt, mijn Sterre is in een heilig gebied,
Een gebied waarin zij God, en God haar beziet,
En, in 't geluk aldaar, glimlacht ze om mijn wenen.*

*Nu dood, nu snel, meteen hier en dan weer voorbij,
Nu, doorgang van een steen, van blijven in het leven
Een scheiding staat er, ik zal het je in dank geven.*

*Kom dood en maak mij snel van deze onrust vrij.
Ik wil in het eeuwig licht ons zien samen zweven,
Mijn heil, mijn lief, mijn lijf, mijn god, mijn ster en mij.*

Epigram (punt dicht)

- Hoe hebben Predicanten vrouwen?
Riep paepsche Neel; 'ksey ja se trouwen,
Verstaet ghij 't, Neel, 'ksegg ja, sy trouwen.
Wat woudt ghij se doen doen, als Papen, hoeren
houwen?
- *Waarom hebben predikanten vrouwen?*
Vroeg paapse Neel. Ik zei, ze trouwen!
Begrijp je Neel, ik zeg, ze trouwen!
Of had je liever dat z' als papen hoeren houwen?

P.C. Hooft

Volgende week!